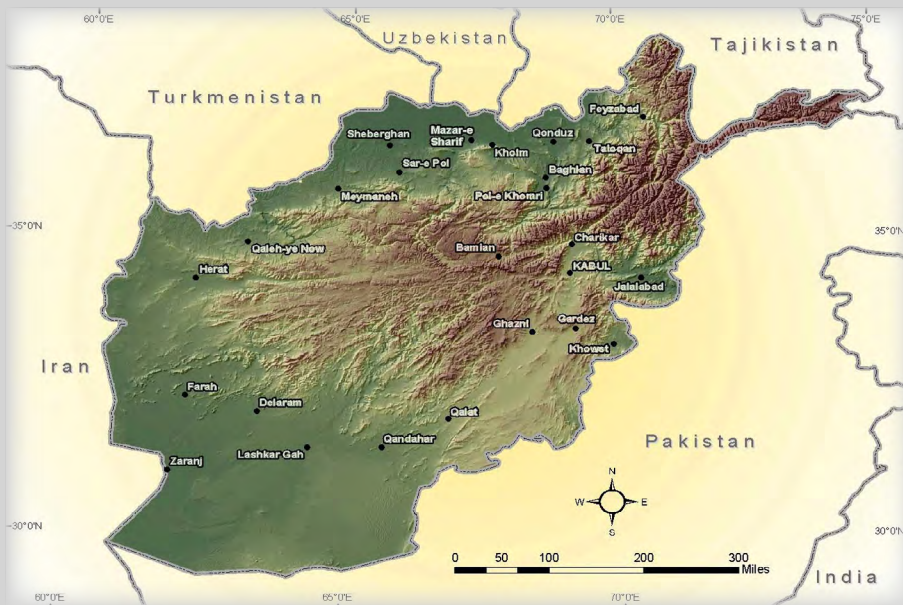

رضا عطایی

محمود خُشکیها در حمار کوهها

و کوتاه ترین مرزها ابتدا با چین و سپس ازبکستان است. مرز افغانستان با چین بین ۷۳ تا ۹۳ کیلومتر و مرز افغانستان با ایران بین ۹۰۰ تا ۹۳۶ کیلومتر ذکر شده است. افغانستان به دلیل محصور بودن در خشکی و دسترسی نداشتن به آبهای آزاد موقعیت بری یا خشکی دارد. نزدیک ترین فاصله آن تا دریاهای آزاد قریب به ۶۰۰ کیلومتر از سمت مرزهای جنوبی و از طریق خاک پاکستان است. موقعیت خشکی برای کشورها جنبه های مثبت و منفی دارد که جنبه های منفی آن از جنبه های مثبت بیشتر است. کشورهایی با این موقعیت همواره از نوعی خفگی در رنج هستند. این عامل همواره وضعیت بازرگانی، اقتصادی و سیاسی کشورها را متاثر می کند.

موقعیت افغانستان که در مجاورت منطقه حساس و استراتژیک آسیای مرکزی قرار دارد از یک سو به شبه قاره هند و از سوی دیگر به کشورهای معروف به آسیای مرکزی و جمهوری خلق چین و نیز از سمت دیگر به آسیای غربی و خاورمیانه مرتبط است. قرار گرفتن افغانستان در مرکز آسیا سبب شده است این کشور از هیچ سو به دریای آزاد دسترسی نداشته باشد. نزدیکترین راه دسترسی افغانستان به آبهای آزاد از طریق کشورهای ایران و پاکستان است. از طریق این دو کشور افغانستان می تواند به دریای عمان

متفاوتی در وسعت این کشور در منابع مختلف شده است. افغانستان از سمت شمال با جمهوری های تاجیکستان، ازبکستان و ترکمنستان، از سمت مشرق و جنوب با پاکستان و از سمت شمال شرقی از طریق تنگه واخان با ایالت سین کیانگ چین هم مرز است. از طرف مغرب با جمهوری اسلامی ایران مرز مشترک دارد. طول مرزهای افغانستان ۵۵۲۹ کیلومتر است (در منابع مختلف، متفاوت ذکر شده است). با پاکستان ۲۴۳۰ کیلومتر، با ایران ۹۳۶ کیلومتر، با تاجیکستان ۱۲۰۶ کیلومتر، با ازبکستان ۱۳۷ کیلومتر و ترکمنستان ۷۴۴ کیلومتر و با چین ۷۶ کیلومتر مرز مشترک دارد. طولانی ترین مرزهای افغانستان ابتدا با پاکستان و بعد کشورهای تاجیکستان و ایران

لورل کورنا نویسنده کتاب افغانستان، کتاب خود را با نقل سخن یکی از سیاحان اینطور شروع می کند؛ «جغرافیا تاریخ را می سازد. انسانها فقط کمی رنگ و لعاب به آن اضافه می کنند» جیسون الیوت (Jason Elliot) سیاح و سفرنامه نویس این عبارت را به طور خاص در مورد افغانستان به کار برده و در واقع در میان تمام کشورهای کره زمین، این گفته درباره افغانستان به حقیقت نزدیک تر است. در این شماره از ماهنامه دنیا قصد داریم یک نگاه اجمالی به جغرافیای طبیعی افغانستان داشته باشیم تا ارتباط آن با بسیاری از موضوعات و مسائل کشور افغانستان که در شماره های بعدی تا حدودی به آنها خواهیم پرداخت برایمان نمایان شود. افغانستان در نیمکره شمالی (۳۳ درجه عرض شمالی)، نیمکره شرقی (۶۵ درجه طول شرقی) و در محدوده آسیای مرکزی قرار دارد. مساحت آن حدود ۶۴۹/۰۰۰ کیلومتر مربع و در مقام چهل یا چهل و یکمین کشور جهان از لحاظ مساحت است. البته در منابع مختلف عددهای مختلفی برای مساحت افغانستان ذکر شده است از ۸۰۰/۰۰۰ تا ۶۲۰/۰۰۰ و حتی ۷۰۰/۰۰۰ کیلومتر مربع. مسائل حل نشده مرزی افغانستان با پاکستان و برخی پیشروی ها در خاک افغانستان در جنگ با روس ها و نیز جنگ های داخلی منجر به آرایه آمارهای

و اقیانوس هند راه یابد و از ارتباطات دریایی بهره‌مند شود. کشورهای شمال افغانستان خود از جمله کشورهای محصور در خشکی هستند و افغانستان مکمل ژئواستراتژیک این کشورها برای دسترسی به آبهای جنوب از طریق تداوم مسیر ایران و پاکستان است. البته جمهوری های آسیای مرکزی مسیرهای ارتباطی دیگری برای دسترسی به آبهای آزاد دارد. نقشه افغانستان در بین کشورهای منطقه، شکل یک مشت بسته را به خود گرفته است و حالت پرویزی شکل دارد و تنگه واخان (واقع در ولایت بدخشان و شمال شرقی کشور) به سان دسته آن است.

تنگه واخان که منطقه مرزی افغانستان با جمهوری خلق چین است. در واقع بر اساس رقابت سیاسی اواخر قرن نوزدهم در رقابت روسیه تزاری و انگلیس و برای ایجاد منطقه‌ای حایل میان دو کشور یاد شده به وجود آمده است. افغانستان از طریق این تنگه یا تونل با شرق آسیا پیوند می یابد. همچنین این منطقه به علت ارتفاع بلند بالای ۶ هزار متری، دارای زمین های پوشیده از برف و یخ طبیعی است و یکی از سرچشمه های رودخانه آمودریا است. افغانستان از نظر

جغرافیایی از کوههای ناهموار و خطرناک و دشتهای مرتفع و خشک، که به آنها اصطلاحاً استپ می گویند، تشکیل شده است. به همین دلیل، کما بیش در سر تا سر خاک افغانستان، مردم با دشواری هایی روبرو هستند. فقط کمی بیش از ده درصد خاک افغانستان مناسب کشاورزی است، حتی در این وسعت کم نیز کشت و زرع نیازمند وجود سیستم های آبیاری است که آب آنها از رودها و چشمه های اطراف تامین می شود. آشکارترین مشخصه طبیعی افغانستان، کوهستانی و مرتفع بودن آن است. سه چهارم خاک افغانستان را کوهها و ارتفاعات

تشکیل داده است. ساختمان و شکل کوه های افغانستان، هم عصر با کوههای آلپ در اروپا دانسته شده است. لذا اگر از بالا به سرزمین افغانستان نگاه کنیم، این کشور را کاملاً کوهستانی می یابیم. کوهها چون ستون فقرات، از گوشه شمال شرقی آغاز و تا غرب ادامه می یابد. با یک نگاه به نقشه افغانستان مشخص می شود که نه تنها کوههای بلند نمای جغرافیایی اصلی افغانستان را تشکیل می دهد، بلکه بسیاری از شهرها از جمله کابل نیز به واسطه وجود این کوهها از یکدیگر جدا شده اند. رشته کوه هندوکش از معروف ترین و

دائمی برای چشمه ها و رودهای منشعب از آن مانند هیرمند، هریرود و بند امیر است.

در افغانستان همانند آسیای مرکزی، رود را دریا می نامند؛ مانند آمودریا یا رود آمو و سیردریا یا رود سیر. تقریباً تمامی رودهای مهم افغانستان از کوههای هندوکش، بابا و پامیر سرچشمه می گیرند. در این کوهها یخچال های طبیعی فراوانی وجود دارند که منبع تامین آب دائمی برای رودها هستند.

لورل کورنا در کتابش بعد از توصیف وضعیت جغرافیای طبیعی افغانستان می گوید؛ تعجبی ندارد که مردم افغانستان مقاوم و پر طاقت هستند و برای خشنودی و آسایش در زندگی توقعات کمی دارند و در ادامه تحلیل جالبی از چرایی بسیاری از مسائل و موضوعات جنجالی جغرافیای سیاسی افغانستان آنهم در ارتباط با جغرافیای طبیعی آن می دهد او می نویسد؛ در افغانستان خانواده های گسترده آموخته اند که برای بقا از خودشان مراقبت و حمایت کنند و در اغلب مناطق به خصوص نواحی روستایی کشور، این حمایت تمام افراد هم نژاد یا هم قبیله را در بر می گیرد. همین دشواری های بقا در منطقه سبب بروز سوءظن، پیشداوری و حتی گاهی خصومت بین نژادی مختلف می شود که بر سر منافع موجود با هم رقابت می کنند؛ با در نظر گرفتن وضعیت جغرافیای طبیعی افغانستان نبود «هویت مشترک» در این کشور عجیب به نظر نمی رسد.

مهمترین کوههای افغانستان است. یکی از قله های مهم آن هندوکش نام دارد و رشته کوه نیز به همین نام معروف شده است. هندوکش ادامه رشته کوههای هیمالیاست و از کوههای پامیر در شمال شرق جدا شده، به طرف غرب و جنوب غرب امتداد یافته، تا دره هریرود می رسد و به مثابه محور و ستون فقرات کوههای افغانستان است و بخش وسیعی را از خاک افغانستان تشکیل می دهد و تقریباً در میانه کشور واقع است و عملاً کشور را به دو بخش شمال هندوکش و جنوب هندوکش تقسیم کرده است. در این سرزمین هرچه از شرق به طرف غرب می رویم از ارتفاع کوهها کاسته می شود و کوههای مرتفع به تدریج جای خود را به دره های عمیق، فلات های خالی از درخت، دشت های هموار و بیابان های سوزان می دهد.

هندوکش به مثابه مشت می محکم و سدی کوهستانی در مقابل حملات احتمالی از شمال به جنوب و یا به عکس است و تنها راه عبور از این کوهها، گردنه ها و گذرگاه های سخت و صعب العبوری مانند نکسان (۵۰۵۰ متر)، مراشتراک (۵۷۶۰ متر)، لوشان (۴۳۰۰ متر)، سالنگ (۴۳۰۰ متر) و... است. بعد از کوههای هندوکش، کوههای بابا از بلندترین و معظم ترین کوههای افغانستان محسوب می شود و در کنار هندوکش ستون فقرات کوههای افغانستان را تشکیل می دهد. کوههای بابا در مرکز افغانستان قرار گرفته و همانند هندوکش از شرق به غرب امتداد می یابد. قله های کوههای بابا در غالب ایام سال پوشیده از برف بوده و یخچال های آن همواره دارای برف و یخ است و منابع تامین آب